

Боряна Христова (София, България)

ПРИНОС В БЪЛГАРСКАТА АРХЕОГРАФИЯ

Хр. Кодов, Б. Райков, Ст. Кожухаров. *Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора*. I. С., изд. „Свят“, 1985. 270 с.

Излезе от печат първият том от дългоочаквания опис на славянските ръкописи в библиотеката на българския зографски манастир „Св. Георги“ — Зограф — едно издание, подготвено в резултат на съвместните научни усилия на Църковния историко-архивен институт в София и Патриаршеския институт за патристични проучвания в Солун. Описът е съществен основно по време на две научни експедиции в Света гора през 1978—1979 г.

Представяна досега основно само от публикациите на Й. Иванов и от съвсем краткия каталог на Г. А. Илински, едва сега, при подготовката на новия, обстоен научен опис, Зографската ръкописна сбирка ще разкрие напълно своята голяма ценност за българската обща и културна история. С първия том на настоящия опис се поставя началото на една важна задача, която отдавна стоеше пред славистиката — да бъдат въведени в научно обращение първостепенните по важност славянски ръкописни паметници от Зографския манастир. Произхождащи от всички краища на православния свят — от българските, сръбските и влахо-молдавските земи — зографските ръкописи представляват първостепенен извор за проучването на историята на старите славянски езици, литература и изкуство, както и на гръко-славянските и балканските книжовни връзки през вековете.

Излезелият от печат първи том на Описа включва данни за библиейските книги на Зографската манастирска библиотека — общо 59 паметника. Описанията се предхождат от един обстоен Увод, който разглежда историята на манастира като един от най-старите и влиятелни български духовни и културни центрове още от времето на възникването му през X в. Тук е проследен и научният интерес, проявяван към зографската ръкописна колекция от първата половина на XIX в.

до наши дни. С богатите данни, които съдържа, както и с подробната си библиография Уводът е една от малкото студии, които дават цялостна представа за значимостта на Зографския манастир в контекста на средновековната българска история. В него са разяснени и основните принципи за съставянето на описа.

Описанията на паметниците — дело на изтъкнатите наши специалисти в областта на ръкописното наследство — проф. Хр. Кодов, ст. н. с. Б. Райков и Ст. Кожухаров — са на високо професионално равнище. Палеографската характеристика е много подробна, съобразена с всички съвременни археографски изисквания. Въз основа на внимателния анализ на писмото на паметниците са направени яки важни атрибуции. Единственият слаб пункт тук е недостатъчното прецизиране при идентификациите на водните знаци, но това е напълно обяснимо, като се имат предвид, от една страна, условията за работа в манастира, а, от друга страна — краткото време, с което авторите са разполагали.

Извънредно полезни са подробните сведения за правописните и езиковите особености на паметниците, особено грижливо направени за ръкописите от по-стария период. Тук авторите са се отказали от термина „редакция“ и това до голяма степен е оправдано, като се има предвид колко разнопосочно се тълкува понякога този термин и как често пъти се отъждествява с „произход“ на ръкописа. При определянето на „редакцията“ много пъти се допускат редица грешки при определянето на народностно-културната принадлежност на отделни книги, особено от периода на османското владичество на Балканите. По тези причини правописно-езиковата характеристика в настоящия опис има констативен характер, а локализацията на паметниците е направена в резултат на един цялостен палеографски, правописно-ези-

ков и исторически анализ. При интересните от езиково гледище ръкописи навсякъде са давани образци от текста, съдържащи характерни особености.

Особено ценна страна на описа е разкриването на съдържанието, направено с най-голяма пълнота. Независимо от традиционния характер на описваните ръкописи навсякъде са дадени началата на евангелските, псалтирните и апостолските текстове, както и на включените към някои паметници литийни стихирни, чиновни, молитви, канони (със сведения за съответните тропари) и др., при които с химографска вещина са посочени всички важни и необходими подробности. Обстойно са разглеждани и всички останали последования към библейските текстове. Навсякъде е разкрит най-подробно славянският материал; дадени са дори отделни посочвания на паметните дати на славянски светци в месецословите, като са приведени и съответните текстове.

При разкриването на съдържанието на ръкописните книги някои неизвестни досега творби са публикувани изцяло. Такъв е случаят с едно слово за пророк Давид, което не е познато във византийската книжовна традиция и за което по стилистични, езикови и други белези предполагат, че е неизвестно досега оригинално славянско произведение (към № 1). За първи път в настоящия опис се публикува и друга оригинална славянска творба — кратък разказ за едно чудо на св. Георги, извършено в Лонтос в защита на монасите от Зографския манастир (към № 13). Съдържанието на този разказ дава възможност да се предположи, че е възникнал в самия манастир и е дело на някой от неговите книжовници. Освен това в някои от писаните в Зограф паметници се откриват и данни за българския принос при оформянето на химографския цикъл, посветен на вмчк Георги — патрон и покровител на обителта (вж. № 3). Всичко това допринася за обогатяването на картината на българската оригинална книжнина.

Към описанията са приведени и всички бележки на книжовниците, както и всички по-късни исторически приписки. Сред тези бележки и приписки има някои особено важни, съдържащи сведения за различни епохи от съществуването на манастира; те дават данни за множество зографски игумени и монаси; за преподаването на отделни ръкописни книги; за някои събития, свързани със средното — например изграждане на воденици, придобиване на имоти, за чумната епидемия в манастира и др. Немалка част от бележките свидетелствуват и за тесните връзки на обителта с българските земи и за пребиването на поклонници от различни български области.

Навсякъде текстовете са предадени с палеографска точност — запазена е интерпунктуацията, запазени са и съкращенията, като само изнесените над реда букви са вмъкнати на съответното им място в скоби. Този начин за предаването на текстовете се оказва много удобен, тъй като опростява технически набора и същевременно запазва пълна информация за графическите особености на оригинала.

Сред включените в първия том на Описа ръкописи има някои уникални представители на многовековната българска книжнина. Достатъчно е тук да се споменат паметници като Радомировият псалтир от последната четвърт на XIII в., Лалоевият апостол от 1359 г., Зографският псалтир от 1640 г., богато украсеният псалтир на Аврам Димитриевич от 1669 г. и др. Независимо от тяхната известност и от факта, че върху тях съществуват и по-ранни публикации, Описът обогатява и разширява нашата представа за тези първостепенни български писмени паметници. Същевременно трудният предлата и някои нови и важни находки, каквато е например един йосов избран апостол от края на XII в., писан на палимесестни листове от гръцки ръкопис и произхождащ от западните български краища. Като се има предвид колко малко са запазените български книги от този период, апостолът — писан от четирима преписвачи — ще спомогне за обогатяването на нашите представи за ранната западнобългарска книжнина. Важно е да се споменат още едно четиревангелие от средата на XIV в., писано в Търновския книжовен център и вероятно дело на известния книжовник иннок Лаврентий (№ 28); четиревангелие от третата четвърт на XV в., дело на един анонимен рилски книжовник, писал и Скопския минеи от 1451 г. (№ 32); както и един псалтир с последования от последната четвърт на XVII в., който включва пълен препис на полиелейна служба на Иван Рилски за 19 октомври по Ерусалимския типик с два канона на утринната (за втори и осми глас) и прериси от Първото проложно житие на светеца и на житието, съставено от Патриарх Евтимий с добавката на Владислав Граматик (№ 10).

Небългарските по произход славянски ръкописи, които са включени в Описа, от своя страна свидетелствуват за връзките на Зограф със сръбските и молдовлахийските земи. От сръбските паметници тук трябва да бъдат споменати четиревангелието на Йеромонах Никодим от средата на XV в., в което се срещат старинни езикови форми и интересен лексикален материал; четиревангелието на поп Петър от Баня от 1513 г., четиревангелието на известния сръбски преписвач от XVII в. дяк Симон и др. Особено цен-

ни са две богато украсени четириевангелия на видния книжовник и орнаментатор от XVI в. — Йоан Кратовски — един книжовник, поддържал тесни връзки с българските писарски и духовни центрове. Голяма част от останалите паметници са с влахо-молдавски произход, тъй като за известен период от своето съществуване Зограф е бил покровителствувал от молдавски и влашки войводи, които са го подпомагали и материално, и са спомагали за неговото стабилизиране през XV—XVI в. От тези ръкописи могат да бъдат отбелязани някои книги, подготвени за Йоан Стефан войвода и за Йоан Александър войвода; тълковен псалтир от 1640 г., писан от молдавския книжовник Кирил (син на Ориша хетмана); четириевангелие на поп Софроний от втората четвърт на XV в.; четириевангелие от 1544 г., писано в манастира „Бистрица“, и др. Всички тези ръкописи съдържат важни данни за развитието на книжовния живот през различните епохи в Зографския манастир.

Според съвременните научни изисквания от всеки описан ръкопис, както и от писмото на всеки преписвач, в края на Описа са представени фотоси с размер, близък до оригиналния. От особено цен-

ните в художествено отношение паметници са дадени и цветни снимки. Като се има предвид недостъпността на зографската сбирка, тези снимкови приложения са много полезни и могат да служат за палеографски сравнения, идентификации и атрибуции.

Описът е снабден с резюмета на гръцки и английски език, което безспорно ще улесни неговото използване от страна и на чужди слависти и медиевисти.

Накрая не може да не се спомене и великолепното художествено оформление на цялата книга — дело на известния художник Кънчо Кънев. Не е преслено да се каже, че „Описът на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора“ е едно от най-добрите в художествено-полиграфско отношение издание в областта на ръкописното наследство. Той поставя едно много добро начало на дейността на издателство „Свят“ в това отношение. Остава само да се пожелае в най-скоро време да продължи работата на Света гора и да бъдат подготвени следващите два тома, които ще обхващат по-важната от историко-литературно гледище част на Зографската ръкописна сбирка.